

Megzenésített képek – megfestett zenék (5. rész)

A zeneirodalomban sok olyan művet találunk, amit a zeneszerző képek ihletésére komponált. Kevesebbszer találkozunk ennek a fordítottjával, amikor zeneművek nyomán készülnek képzőművészeti alkotások. Ezek a megfestett zenék (bár szobor, érem is van ebben a kategóriában). A művek direkt orvosi vonatkozása kevés, legfeljebb az, hogy mind a képzőművészet, mind a zene élvezete a magasabb rendű idegrendszer és a psziché sajátos működéséhez kötött. Ez a „magasabb rendű” kifejezés elsősorban anatómiai–élettani fogalomként értendő, nem jelent sem társadalmi állást vagy foglalkozást, anyagi helyzetet vagy ideológiai hovatartozást. A művészetekre való rezonancia a szép szeretetével, az empátiával, a nagy összefüggésekben való gondolkodással, a vizuális és/vagy akusztikus ingerek komplex feldolgozásával függ össze, de (főleg fiatal korban) kialakítható, pallérozható, fejleszthető.

A sorozat korábbi darabjaival (megzenésített képek) ellentétben, most olyan zenéről lesz szó, aminek nyomán számos képzőművészeti alkotás született.

Cantata profana

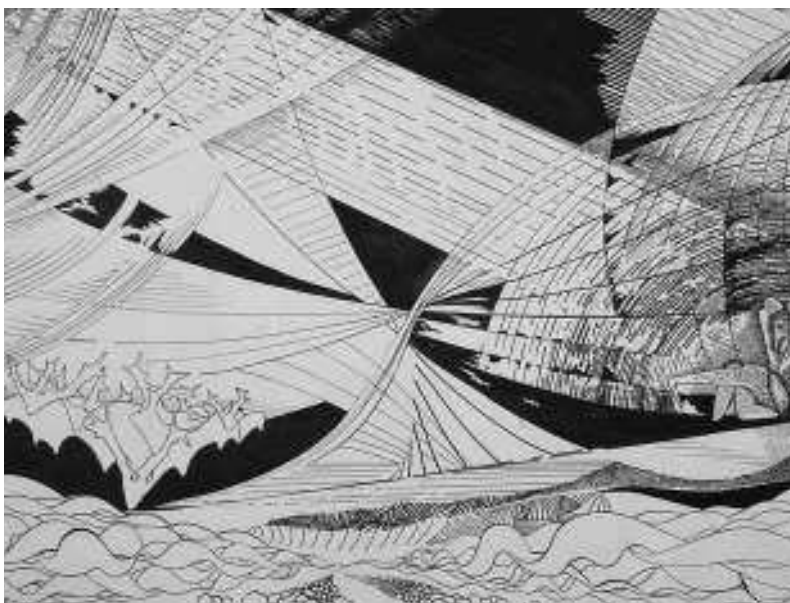
A Cantata profana – világi kantáta, világi ének, címében is jelezve különbözőségét az egyházi kantátáktól – Bartók Béla tenor és bariton szólóra, kórusra és nagyzenekarra komponált műve, a szerző egyetlen oratórikus alkotása. Világszerte ismert, játszott és kedvelt zenemű.

Bartók eredetileg egy olyan trilógia első részének szánta, amely a Kárpát-medence népeinek folklór- és mondavilágára épült volna. Ez megfelelt Bartók többször megfogalmazott vezéreszméjének, hogy zenéjében az egymásra utalt közép-kelet európai országok testvérré válását akarja elősegíteni. A trilógia tervéből csak az első rész valósult meg. A művet eredetileg román népi szövegek nyomán, 1930-ban románul kezdte el komponálni, majd végül a saját, egyre jobban kierielt fordítása alapján magyar szöveggel fejezte be. A mű kolinda dallamokon alapul (a kolinda eredetileg a karácsonyi ünnepkörhöz kötődő román népi dallamok összefoglaló neve).

A közleményben igénybe vesszük az internet adta lehetőségeket. A lap korlátai miatt viszonylag kevés kép reprodukcióját tudjuk megjeleníteni, de a hivatkozott képek internetes forrását megadjuk. A linkeken megjelenik az a honlap is, amiből további információkhoz jut az olvasó. Hanghordozó mellékletünk sincs, ezért a megadott zenéknek megadjuk a forrását, esetenként feltüntetve, hogy az adott felvételen melyik másodpercnél található az illető rész. A nyomtatott kiadásban csak egy-egy link található, ezért érdemes a lap internetes kiadását is megnézni (www.ameganet.hu), mert ott még több kapcsolódó információ, hozzáférési lehetőség is rendelkezésre áll, és sokkal bővebb illusztrációs palettáról lehet válogatni.

Bartók a Magyar Tudományos Akadémián a népzene-tudomány képviselőjeként adta közre saját gyűjtésű román kolindagyűjteményét. Közöttük található két napfordulós rituális ének, melyek alapját képezik a Cantata profana szövegek könyvének. Gyűjtőútjai során két különböző szöveggel is lejegyzett olyan népdalt, ahol a szövegekben a vallásos tartalmú lírai részek között régebbi, a kereszténység előtti vadász témájú epikus szövegek is voltak.

Bartókot más népek népzenejének gyűjtése miatt – főleg saját korában – sokszor vádolták „magyartalansággal”. Többször kellett védekeznie e vádak ellen: „Magyar zeneszerzőnek tartom magamat. Azon eredeti műveim alapján, amelyekben román népzene alapuló motívumokat használok fel, éppoly kevésbé tekinthetnek engem román zeneszerzőnek, mint ahogyan klasszikus szerzőket magyarnak vagy spanyolnak a felhasznált motívumaik alapján. (...) A Cantata profanat csak úgy volna szabad említeni, mint román kolinda szöveg megzenésítését”.

Gosztola Gábor: Cantata profana (tus- és tollrajz)

A mű előadási „etalonja” – elsősorban az előadók miatt: a Magyar Rádió Zene- és Énekkara, Réti József (tenor) és Faragó András (bariton), Lehel György vezényletével – a DGG 1964-ben analóg technikával készült, kissé karcos, sercegő felvétele¹.

A részletes ismertetéshez mégis egy másik, zeneileg és technikaileg is korszerűbb felvételt mutatok be: Pierre Boulez vezényli a Chicagói Szimfonikus Zenekart és Kórust, John Aler a tenor, John Tomlinson a bariton szólót énekl, akiknek a kórossal egyetemben meglepően jó a magyar kiejtésük.

A teljes szöveget közlöm a zene követhetősége miatt, és a szokásos módon jelzem a fogódzókat, azt, hogy a felvételen hol van az a rész, amire külön fel szeretném hívni a figyelmet.

Molto moderato²

A bevezetőt többen hozzák analógiába Bach Máté-passiójának kezdetével. Lenyűgöző arányok, az ellentétek szembeállítás, a hirtelen tempóváltások valóban emlékeztetnek a barokk zene stílusjegyeire. A nyitókórus egy mese kezdetének („hol volt, hol nem volt”) hangulatát varázsolja elő (1:10).

Volt egy öregapó. Volt néki, volt néki kilenc szép szál fia.

Testéből sarjadzott szép szál kilenc fia.

Nem nevelte őket semmi mesterségre, szántásra-vetésre, ménesterelésre, csordaterelésre (2:54);

Hanem csak nevelte hegyet-völgyet járni, szarvasra vadászni.

Innen kezdődik az ún. „vadász fúga” (3:16), ami egyre hajszoltabb, ahogy a szólamok kergetik egymást, előkészítve a nagy fordulót:

Az erdőket járta, hej-haj! És vadra vadászott, hej!

Kilenc szép szál fiú. A vadra vadásztak;

Annyit barangoltak, és addig vadásztak, addig-addig (...)

És itt (5:02) bekövetkezik a „varázs pillanat”, a csodaszarvas nyomának megtalálása és a kilenc fiú átváltozása:

(...) mígnem szép hídra találtak, csodaszarvas-nyomra.

Addig nyomozgattak, utat tévesztettek,

erdő sűrűjében (5:50) szarvasokká lettek;

Karcsú szarvasokká váltak erdő sűrűjében.

Andante³

Sötéten gomolygó zene vezet be azt a részt, amelyben az apa a fiúk keresésére indul (0:22).

Hej, de az ő édes apjok várással nem győzte,

fogta a puskáját,

Elindult keresni kilenc szép szál fiát.

Reátalált a szép hídra, hídnál csodaszarvas-nyomra;

Szarvasnyom után elindult, el is jutott hús forráshoz,

hús forrásnál szarvasokhoz,

Féltérdre ereszkedett, hej, egyre rá is célzott.

Drámai felkiáltások, hangos dobütések vezetnek be az ezután következő drámai összecsapást az apa és a legnagyobb fiú között:

De a legnagyobbik szarvas – Jaj, a legkedvesebb fiú – Szóval imígy felfelele: (2:44)

„Kedves édes apánk, ránk te sose célozz! Mert téged mi tűzünk a szarvunk hegyére,

És úgy hajigálunk téged rétről rétre, téged körül köre, téged hegyről-hegyre,

S téged hozzávágunk éles kősziklához: Ízzéporrá zúzódasz kedves édes apánk!”

(3:18) Az ő édes apjok hozzájuk így szólott, s híva hívta, s őket hívó szóval hívta:

A kérlelő apa szólója a mű egyik legszebb, leglíraibb része:

(3:28) „Édes szeretteim, kedves gyermekeim, gyertek, gyertek haza, gyertek velem haza jó anyátok vár már!”

(4:14) Jöjjetek ti velem a jó anyátokhoz, a ti jó anyátok várva vár magához.

A fáklyák már égnek, az asztal is készen, a serlegek töltve.

Az asztalon serleg, anyátok kesereg; Serleg teli borral, jó anyátok gonddal.

A fáklyák már égnek, az asztal is készen, a serlegek töltve...”

A fiúk azonban megingathatatlanok

(5:44) A legnagyobb szarvas – Legkedvesebb fiú – szóval felfelelvén hozzá imígy szóla:

(5:53) „Kedves édes apánk, te csak eredj haza a mi édes jó anyánkhoz!

De mi nem megyünk! De mi nem megyünk!”

A következőkben dialógus folyik apa és fiú között, ahol a fiú szövege van zeneileg is kiemelve, az apa csak keserves „miért”-jeivel jajongja az ellenszólamot:

(6:53) Mert a mi szarvunk ajtón be nem térhet, csak betér az völgyekbe;

A mi karcsú testünk gúnyában nem járhat, csak járhat az lombok közt;

(7:22) Karcsú lábunk nem lép tűzhely hamujába, csak puha avarba;

(7:40) A mi szájunk többé nem iszik pohárból, csak hűvös forrásból.”

Moderato⁴

A lassú tempó a nyitókórus tempóját és jellegét hozza vissza, de más tartalommal. A szöveg a 2. tétel utolsó sorait ismétli, de az idillinek tűnő

Marton László: Cantata profana (szobor)

hangnem ellenére is a visszafordíthatatlanság, az engesztelhetetlen elszánás hangulatát rejt magában, különösen, amikor a legkisebb fiú megismétli az utolsó sort (2:02).

A kantáta szövege megejtő, zenéje rendkívül expresszív, nem lehet csodálni, hogy a Cantata sok képzőművészt ihletett alkotásra.

A Cantata profana nyomán készült képzőművészeti alkotások

A leglátványosabb **Marton László** szobrászművész 2000-ben Bartók Béla emlékére készített **Cantata profana** című szobra a budapesti Királyhágó téren (a szobor több részletét lásd a Függelékben).

A mű ihlette számos alkotás többsége grafika: Kass János, Zimán Vitályos Magda, Timár Károly, Lengyel Rita, Gosztola Gábor (lásd a Függelékben).

Ismert még Kovács Margit kerámiája és Szervatius Jenő fafaragása is.

Laborc Ferenc kilenc nagyméretű reliefen ábrázolta a történetet, elhelyezésük azonban annyira előnytelen, hogy a nyilvánosság alig érzékelheti (lásd a Függelékben).

Az említett alkotások a www.google.hu képkeresőjében a nevek beírásával kikereshetők. ■

Kass János: Cantata profana (rézkarc)

Kovács Margit: Cantata profana (kerámia)

Dr. Berta Gyula
Apponyi Magánklinika, Kaposvár

Függelék**Zenék**

1. DGG felvétel:

<https://www.youtube.com/watch?v=ytH6FXKSaTE> (Réti József, Faragó András, Lehel György)

Pierre Boulez, a szövegben elemzett felvétele:

2. Molto moderato

<https://www.youtube.com/watch?v=raiy0hIDiXE>

3. Andante

<https://www.youtube.com/watch?v=yKd8oKYHsFg>

4. Moderato

<https://www.youtube.com/watch?v=hYAoayl3nI0>

Értékes még az a videó is, aminek bevezetőjében a balladát Bartók saját előadásában, archív felvételtől lehet hallani:

<http://www.youtube.com/watch?v=6aj61iLxDFM>

Közreműködők: Nemzeti Filharmonikusok, Nemzeti Énekkar, Molnár András, Massányi Viktor, vezényel: Hamar Zsolt)

Képzőművészeti alkotások a zenemű ihletésére

Marton László szobra:

http://www.budapest-foto.hu/Cantata%20profana_A%20kilenc%20csodaszarvas_1.htm

Grafikák (Kass János, Zimán Vitályos Magda, Timár Károly, Lengyel Rita):

https://www.google.hu/search?hl=en&site=img&tbm=isch&source=hp&biw=1280&bih=899&q=cantata+profana&oq=cantata+profana&gs_l=img.3..0i2414.3811.8135.0.10712.15.12.0.3.3.0.95.903.12.12.0...0...1ac.1.32.img..0.15.912.P6XkUtVzmPE#facrc=_&imgdii=_&imgrc=yng7wot7MlxLTM%253A%3BGJ9Q781RzDplGM%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.prae.hu%252Fprae%252Fupload%252Fkass_cantata.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.prae.hu%252Fprae%252Farticles.php%253Faid%253D1952%3B413%3B550

Kovács Margit kerámiaja:

http://www.irodalmiradio.hu/femis/muveszetek/4muveszek/k_menu/kovacsm/10kovacs.htm

Laborcz Ferenc reliefjei:

http://www.kozterkep.hu/~8991/cantata_profana_budapest_laborcz_ferenc_1962.html